

Pavadinimas Medijų filosofija	Dalykas Filosofija
Klasė IV gimnazijos	Pasiekimų sritis Filosofinė religijos, gamtos, valstybės ir medijų analizė bei supratimas
Mokymo(si) turinio tema. Medijų filosofija. Rašto, spaudos, ir skaitmeninių technologijų filosofinė analizė. Analizuoja pagrindinius medijų filosofijos klausimus, gilinasi į konkrečių technologijų įtaką savimonei, kultūrai ir mąstymui.	Valandų skaičius nurodytas ilgalaikiame plane 8 val.
Mokymosi uždaviniai (pamatuojami) ir vertinimo kriterijai Įvardins medijų filosofijos probleminį lauką. Gebės įvardinti medijų etikos pagrindinius principus. Kels medijų filosofijai aktualius klausimus. Įvardins keletą svarbiausių medijų filosofų	Užduotys, skirtos pasiekti mokymosi uždavinių (vertinimo instrukciją rengti pagal 2 priedą) Žiūrėti žemiau.

I pamoka.

MEDIJŲ ETIKA

Atvejų analizė.

Siūlomas metodas. Mokiniai gali grupelėse tirti giliau pavyzdžius ir pristatyti kaip medijų filosofijos bei etikos problemas. Kartais medijų pagalba pasitelkiama pasakoti įvairias gyvenimiškas situacijas. Istorijos dažnai būna apie žmonių sudėtingus išgyvenimus, patyrimus. Tačiau kai gyvenimo istorijos be jų žinios tampa pristatomos, o jie yra nepajėgūs į tai sureaguoti.

1 atvejis

Rašytojas Johno Bayley'o autobiografinėje knygoje *Elegy for Iris* (1999) autorius aprašo savo gyvenimo metus su atmintį praradusia (Alzheimerio liga) žymia britų rašytoja ir filosofe Iris Murdoch.

- ar knyga nepažeidžia pagrindinio bioetikos principo, reikalaujančio paisyti kito žmogaus autonomijos, gerovės ir teisingumo?
- Ar sumažėja etinė įtampa medijose, jei aprašomasis asmuo yra pajėgus sureaguoti?

2 atvejis

Moteris Jade Goody dalyvavo realybės šou. Iš pradžių ji buvo kritikuojama ir tapo viena iš labiausiai aptariamų dalyvių dėl savo elgesio ir komentarų, kurie buvo vertinami kaip neišsilavinę ir neįtaurūs. Nepaisant to, jos gyvenimas po pasirodymo tapo dar labiau viešas, ir ji naudojosi žiniasklaidos dėmesiu, kad sukurtų karjerą kaip realybės žvaigždė, rašytoja ir verslininkė. 2008 metais Goody sužinojo, kad serga gimdos kaklelio vėžiu. Nors iš pradžių buvo daug žiniasklaidos dėmesio, jos sveikatos būklė blogėjo, ir vėžys galiausiai išplito. Jade nusprendė viešai pasidalinti savo kovos su liga istorija, tikėdamasi atkreipti dėmesį į vėžio prevenciją ir padėti kitiems. Ji leido žiniasklaidai filmuoti jos gydymą ir paskutines gyvenimo dienas, taip tapdama simboliu kovoje prieš vėžį. Jade Goody mirė 2009 metais. Jade Goody atvejis taip pat padidino visuomenės sąmoningumą apie gimdos kaklelio vėžį ir paskatino moteris atlikti prevencinius tyrimus.

- Kaip realybės šou pažeidžia žmogaus privatumą?
- Kada asmeniniai gyvenimai gali tapti viešais spektakliais?
- Kokias pasekmes gali sukelti dalyvaujančių tokiuose projektuose?
- Koks galėtų būti santykis tarp medijos (realybės šou) ir subjekto, kuris stebi šou?

3 Atvejis

- Koks žurnalistų vaidmuo pranešant naujienas?
- Ar diktorius, kuris skaito naujienas yra atsakingas už jų paskleidimą ir informacijos teisingumą?
- Kokia turėtų būti pasekmė žurnalistei, kuri apgavo žmones su netikra naujiena?
- Kaip galime žinoti medijos – naujienos tikrumu?

4 Atvejis

Ingmaro Bergmano filmas „Tarsi veidrodyje“ yra apie rašytojo Davido dukra Kariną, kuri aptinka tėvo dienoraštį, kuriame suranda savo nepagydomos ligos – šizofrenijos – detalią stebėsenos aprašymą.

<https://www.youtube.com/watch?v=dwu80rk5xds> – filmo anonsas.

Klausimai:

- Ar dėl nuodugaus ligos aprašymo Karina tampa labiau pažeidžiama?
- Ar Karinos ligos aprašymo procesas nepažeidžia žmogaus orumo, autonomijos principų?
- Ar vaizdas(ir tekstas) gali reprezentuoti gyvenimo realybę?

II-III pamoka.

MEDIJŲ TEORIJA

Interviu su filosofu, Nerijumi Čepuliu¹

– Kas yra „medija“ ir kaip „medija“ yra susijusi su filosofija? Koks šios disciplinos (medijų filosofijos) objektas?

– Kas yra medija? Pradėkime nuo to, kaip ši sąvoka yra vartojama. Dažnas šiandien visų pirma pagalvotų apie žiniasklaidą, angliškai vadinamą mass media, o kartais tiesiog media. Moderniam menininkui tai susišauktų su medijų menu, ypatingai tuomet, kai meninei kūrybai pasitelkiamos naujausios elektroninės ir kompiuterinės priemonės. Beje, lotyniškas žodis medium reiškia tarpininką, iš principo, bet ką, kas yra ko nors viduryje arba viduryje tarp ko nors. Bet kokiam veiksmui atlikti reikalingas tarpininkas, pradedant kūno organais (pavyzdžiui, ranka) ir baigiant įrankiais, priemonėmis, įrenginiais (kad ir statybiniu kranu).

– Gali likti neaiškumų, kai tiek daug dalykų, rodos, patenka į „medijos“ sąvoką... – Manau, kad mūsų neturėtų trikdyti toks platus medijų, arba medialumo, sąvokos vartojimas. Juk ar ne tokį pat platų spektrą tarpusavyje susijusių reiškių apima ir tokios sąvokos kaip technika arba kultūra? Manęs daug kas klausia, kodėl medijų, o ne

¹ <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/svietimas/renkantis-studijas-mediju-filosofija-kas-tai-233-421209>

kultūros arba technikos filosofija. Iš tikrųjų mediologija, kultūrologija ir technologija – glaudžiai siejasi tarpusavyje. Visos jos kalba apie žmogaus kūrybinę ir gamybinę veiklą. Technologija daugiau aprėpia materialius objektus, kultūra – dvasinius. Visos šios sąvokos yra labai archaiškos. Medijų filosofija, arba mediologija, į pirmą planą iškelia įtarpinto santykio problematiką, ypač visuomeninio santykio, komunikacijos ir informacijos problematiką. Jų ištakos – Antika ar net dar archajiškesnė pasaulėvoka. Graikiška žodžio „technika“ etimologija mus nukreipia į amatininkišką, visų pirma, dailidės ar statybininko veiklą. Lotyniško žodžio „kultūra“ etimologija yra dar senoviškesnė ir byloja mums apie žemdirbystę. Jeigu neklystu, Ciceronas pirmasis prabilo apie sielos „dirvos“ kultivavimą ir pradėjo vartoti žodį „kultūra“ žmogaus išsilavinimui apibrėžti. Matome, kad technologija ir kultūrologija pirmiausia domisi žmogaus veikla ir kūryba, net jei tai savikūros veikla ir technologija. Tuo tarpu medijų filosofija, arba mediologija, apimdama šiuos abu požiūrius, į pirmą planą iškelia įtarpinto santykio problematiką, ypač visuomeninio santykio, komunikacijos ir informacijos problematiką. Galėtume sakyti, kad medijų filosofija yra technikos, kultūros ir komunikacijos filosofijų sintezė. Šiandien tai ypač svarbu, kadangi informacinių ir telekomunikacinių technologijų vystymasis ir kaita yra labai intensyvi. Tarpstame informacinių technologijų prisodrintoje kultūrinėje terpėje. Svarbu nustatyti jau mano minėto „atgalinio“ poveikio mastą. Būtina susiorientuoti, nes padariniai gali būti žalingi ir net pragaištingi. Savalaikė diagnozė padeda išgydyti ligą ar net jos išvengti. Tad nuo pasaulio nebėgančiam medijų filosofui labai svarbus yra medijų etikos klausimas. Kitas garsus medijų filosofas Debray medijų filosofiją pasiūlė vadinti tiesiog mediologija. Mediologija jam – medijų ekologijos trumpinys. Čia galima kalbėti apie „medijinių ligų“ prevenciją ir net medijų dietą.

Užduotis:

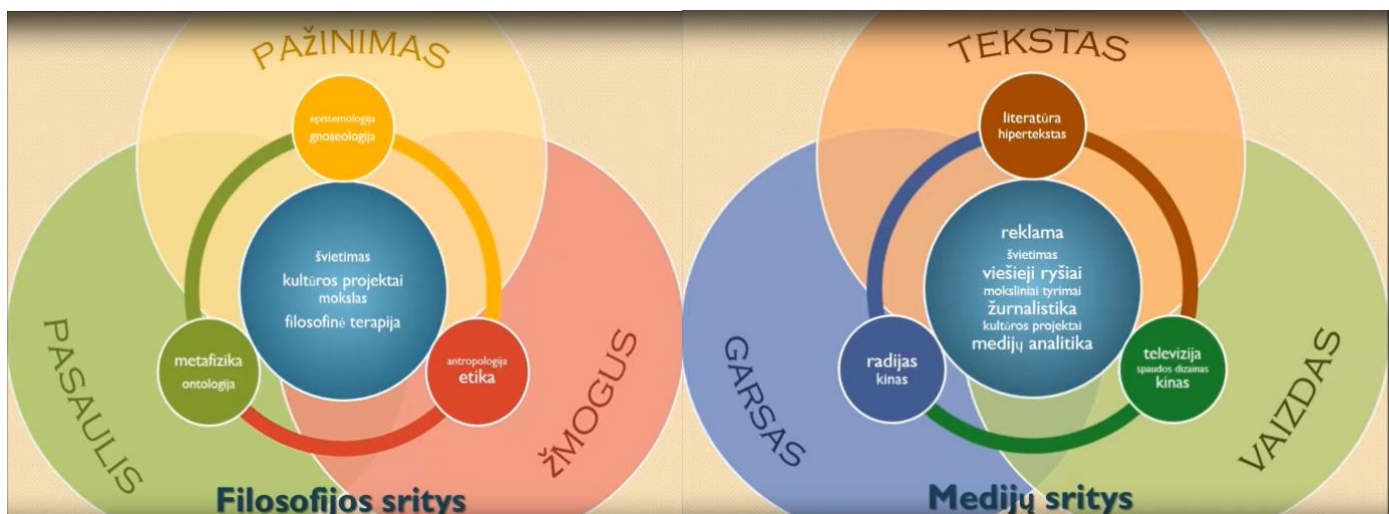
Klausimai:

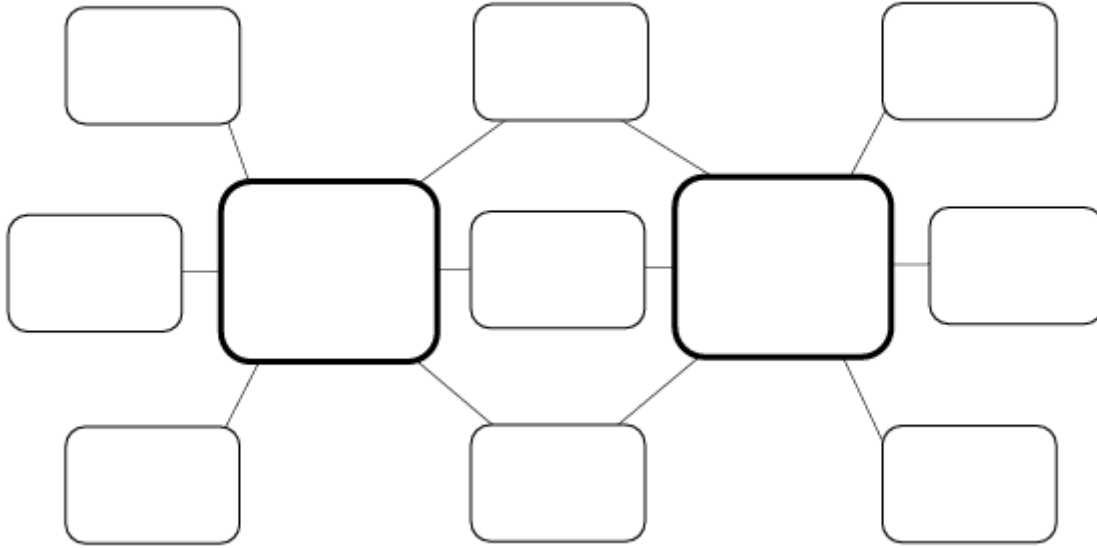
- Kodėl, pasak filosofo, nelengva apibrėžti, kas yra medija?
- Ką reiškia medija išvertus iš lotynų kalbos?
- Kokie skirtumai išryškėja tarp technologijos, kultūrologijos bei medijų filosofijos?
- Kaip manai, kaip galėtų atrodyti medijų dieta? Kokios galėtų būti tokios dietos pasekmės?

Patyrinėkite schemas.

1 schema

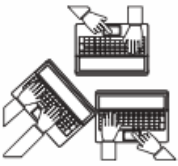
2 schema

Užduotis. Patyrinėk 1 ir 2 schemas ir atlik mąstymo žemėlapiu užduotį. Surask panašumų ir skirtumų tarp filosofijos ir medijų sričių.

Peržiūrėkite žemiau esančią iliustraciją ir suformuokite medijų filosofijos klausimų, susijusių su turiniu internete, informacijos gausa, socialiniais tinklais ir pan. Minčių lietaus pagalba, išsirinkite keletą svarbiausių klausimų ir juos padiskutuokite.

Socialinėse medijose sukurti įrašai gali būti matomi visiems.

Mūsų kuriamas ir sklaidžiamas turinys formuoja mūsų skaitmeninę tapatybę.

Turinį lengva rasti, kopijuoti, išsaugoti kitoje laikmenoje ar perduoti.

Turinys plinta žaibišku greičiu ir internete lieka neribotą laiką.

IV-V pamoka.

„Apskrito stalo“ diskusija. Žemiau siūlomos temos galima duoti mokiniams pasirošti rasti medijų etikos problemų, tyrinėti mintinius eksperimentus, kurie liečia medijų filosofijos problemas.

Tiuringo testas – 1950 m. **Alano Tiuringo** pasiūlytas testas, skirtas išbandyti mašinų sugebėjimą demonstruoti intelektą. Testo metu žmogus teisėjas natūralia kalba šnekasi su vienu žmogumi ir viena mašina. Visi trys eksperimento dalyviai turi būti izoliuotuose patalpose, kad teisėjas nematytų, kuriuos atsakymus pateikia mašina, o kuriuos žmogus. Jei teisėjas pagal atsakymus negali patikimai atskirti mašinos nuo žmogaus, sakoma, kad mašina išlaikė testą. Kad būtų testuojamas mašinos intelektas, o ne gebėjimas imituoti žmogaus leidžiamus garsus, pokalbis apribojamas tikrai tekstinėmis žinutėmis (panašiai kaip susirašinėjant [internetu](#)).

Tiuringo testas yra įtakingas ir svarbus **dirbtinio intelekto** filosofijoje, nors dažnai yra kritikuojamas, kaip nepraktiškas, neatitinkantis dirbtinio intelekto kūrimo tikslų ir rodantis ne ar mašina yra protinga, o ar ji sugeba elgtis kaip žmogus. Tokios programos kaip A.L.I.C.E. parodė, kad programos gali neblogai simuliuoti žmonių pokalbius tiesiog sekdamos daugybę paprastų mechaninių taisyklių ir neturėdamos jokio tikro intelekto.

Pradėti nuo nulio

Įdomų mąstymo eksperimentą politinės filosofijos srityje pasiūlė amerikietis Džonas Rolzas (John Rawls).

Įsivaizduokite, kad jūs su grupe žmonių esate situacijoje, kai jums yra būtina kartu suformuluoti žmonių bendruomenės, kurioje teks gyventi, organizacijos principus, bet niekas iš jūsų nenuvokia apie filosofines koncepcijas, valstybės santvarkos modelius, fizikos dėsnius, psichologijos, ekonomikos, biologijos ir kitų mokslų laimėjimus. Dėl „nežinojimo šydo“ niekas negali įvertinti savo prigimtinių duomenų ir socialinės padėties, trumpai tariant, jums reikia iš naujo sukurti žmonijos gyvavimo dėsnius. Klausimas: dėl ko susitarsite, jei nesivadovausite egoistiškais ir savanaudiškais motyvais?

Veikiausiai, kaip mano Dž.Rolzas, po truputį būtų suformuluoti principai, kiekvienam garantuojantys lygias pagrindines teises ir laisves, pavyzdžiui, užtikrinantys švietimo ir įsidarbinimo galimybę, tačiau jo vieningo natūralaus teisingumo kiekvienam žmogui, o ne atskiroms asmenybėms ar klasėms teoriją daugelis filosofų kritikuoja kaip utopinę.

Kiniškas kambarys

Įsivaizduokite žmogų, mokantį tik vieną kalbą. Jis sėdi kambaryje ir, naudodamasis išsamiu vadovėliu, sudarinėja įvairius sakinius kiniškais hieroglifais, net nesuprasdamas jų prasmės. Jeigu jį, tarkime, pro langą stebės kiniškai kalbantys žmonės, jiems susidarys įspūdis, kad žmogus kambaryje taip pat moka šią kalbą.

Eksperimentas, kaip mano jo autorius, amerikietis filosofas Džonas Serlas (John Searle), yra svarus argumentas prieš galimybę kurti dirbtinį protą. Net jei kompiuteris atpažįsta kalbą ir formuluoja sakinius, iš tiesų jis nesupranta jų prasmės, nes veikia pagal žmogaus įdiegtą programą, lygiai kaip žmogus kambaryje veikia pagal instrukciją ir sudarinėja teisingus sakinius kiniškai, nors tos kalbos ir nemoka.

Dž.Serlo kritikai teigia, kad žmogaus mąstymas – tai manipuliavimas sąvokomis, kurios įdiegiamos į smegenis mokantis taip pat, kaip programa gali būti įdiegta į mašiną, todėl nieko neįmanomo kuriant kompiuterinį protą nėra.

Vabalas dėžutėje

Eksperimentas, kurį pasiūlė Liudvikas Vitgenšteinas (Ludwig Wittgenstein), rodo, kad žmonės iš principo negali vienas kito iki galo suprasti.

Įsivaizduokite grupę žmonių, ir kiekvienas turi dėžutę, kurioje laiko tai, ką kiekvienas vadina vabalu. Niekas negali žvilgtelėti į kito dėžutę, bet kiekvienas tvirtina, kad pažiūrėjęs puikiai žino, jog tai tikrai vabalas. Niekas nežino, kas yra kitų „vabalų“ savininkų dėžutėse.

Grupės nariams aptarinėjant tai, kas yra jų dėžutėse, sąvoka „vabalas“ netenka prasmės, nes kiekvienas tai supranta savaip, bet kaip būtent – niekas nežino. Taigi „vabalas“ ima reikšti tiesiog „tai, kas yra dėžutėje“.

L.Vitgenšteino manymu eksperimentas puikiai iliustruoja faktą, kad žmogus niekada tiksliai nežino, ką jo pašnekovas turi omeny, nes nežino, apie ką tas galvoja. Šis eksperimentas yra susijęs su kvalia (lot. qualia – savybės, ypatybės) fenomenu, tai yra pasaulėjautos priklausomybe nuo mentalinės būsenos.

VI pamoka.

Perskaitykite teorinę medžiagą ir atsakykite į klausimus.

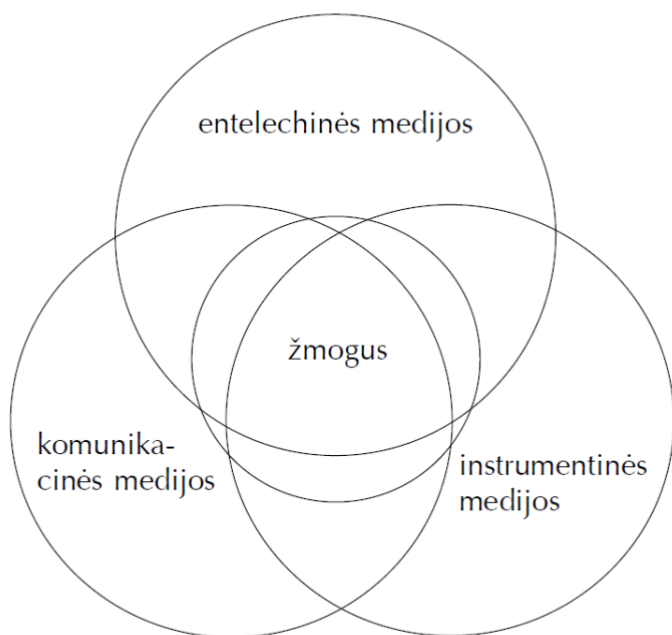
Medijų filosofijos raida

Medijų teorijų užuomazgų aptinkama Platono dialoge *Faidras* (apie 370 prieš Kristų). Pirmosios specialiosios medijų teorijos atsirado 20 a. pirmoje pusėje (B. Brechto radijo teorija, B. Balázso, S. Kracauerio kino teorijos, W. Benjamino reprodukuojamų vaizdų analizė). Nuo 20 a. vidurio dėl Vakarų visuomenėje didėjančio medijų naudojimo medijų teorijos ėmė sparčiai plisti, išpopuliarėjo vadinamoji Toronto komunikacijos mokykla (Kanados politologas H. Innisas, H. M. McLuhanas), pradėtos formuluoti bendrosios medijų teorijos, susiklostė technooptimistų ir technopesimistų požiūriai. Technooptimistinės medijų teorijos medijų plitimą visuomenėje vertina teigiamai, pvz., kaip procesą, dėl kurio įmanoma atkurti modernybės sugriautą individų bendruomeniškumą (H. M. McLuhanas), arba kaip procesą, teikiantį naujų galimybių visuomenės demokratėjimui (H. M. Enzensbergeris). Technopesimistinės medijų teorijos teigia medijų plėtros neigiamą poveikį socialinei aplinkai, šia plėtra aiškina masinės visuomenės atsiradimą (T. Adorno, M. Horkheimeris), socialumo nykimą (vokiečių sociologas G. Andersas), tikrovės suvokimo iškreipimus (J. Baudrillard'as). XXI a. pradžioje viena medijų tyrinėtojų grupė savo idėjas grindžia empirinėmis medijų studijomis ar vizualine antropologija, kita grupė (daugiausia vokiškai kalbančiose šalyse), remdamasi kultūros filosofijos tradicija, kuria medijų tradicijas, kurios nėra skirtos pritaikyti empiriniams tyrimams, ir dažnai vadinama medijų filosofija (vokiečių filosofai ir medijų teoretikai V. Flusseris, F. Hartmannas, F. Kittleris, M. Sandbothe'as).

Kuo skiriasi technooptimistinės ir technopesimistinės medijų teorijos?

Dėl ko tik nuo XX a. kūrėsi medijų teorijos?

Medijų tipai

Norint aiškiau susigaudyti šioje įvairovėje, paranku išskirti tris pagrindinius medijų tipus:

1) instrumentinės medijos; 2) komunikacinės medijos ir 3) entelechinės medijos. Pirmajam tipui priskirtini visi artefaktai, kurie vienaip ar kitaip tarpininkauja tarp žmogaus ir „nežmogiškos“ gamtos. Tai įrankiai plačiausia šio žodžio prasme – nuo akmeninių peilių ar kirvių iki šiuolaikinių aukštosiomis technologijomis grindžiamų sudėtingų

įrenginių. Komunikacinėmis medijomis galime vadinti tokius santykių tarp žmogaus ir žmogaus įtarpinančius artefaktus kaip raštas, spauda, telefonas ir pan. Būdingas tiek komunikacinių, tiek instrumentinių medijų bruožas yra tai, kad šios medijos pirmiausia yra priemonės, taikomos siekiant tikslo, „išoriškų“ pačių tų medijų atžvilgiu. Bet jei taip, tai, pavyzdžiui, meno kūriniai ar religinių kultūrų reikmėms skirti artefaktai nepatenka į šią kategoriją. Tad siūlyčiau išskirti trečią medijų tipą ir pavadinti jį „entelechinėmis“ medijomis. Tai medijos, atveriančios prasmę taip, kad ta prasmė atsiveria ne tiek atveriamame turinyje, kiek pačiame atvėrimo vyksme. Tačiau norėčiau pabrėžti, kad tokia trichotominė medijų klasifikacija yra sąlygiška. Nederėtų manyti, kad egzistuoja „gryni“ medijų tipai. Priešingai, dažnai tos pačios medijos gali būti priskiriamos skirtingiems tipams. Atkreipkite dėmesį į tai, kad siūlomoje schemoje svarbios yra „mišrios“ sritys, kuriose pasireiškia savotiškas vienos ar kitos medijos nevienareikšmis pobūdis, savotiškas jos „polifunktionalumas“. Kitas medijų prigimtyje glūdintis nevienareikšmiškumas išryškėja tada, kai, pasak McLuhano, atsižvelgiama į tai, kad „pratęsdamos“ tam tikrą žmogaus „galia“, medijos vienu metu ją ir „anestezuoja“, ir „amputuoja“. Tokiu būdu medijuota žmogaus „galia“ tampa žmogui tarsi svetima. Vienas įdomiausių šiuolaikinių filosofų Bernardas Stiegleris savo daugiatomyje *La Technique et le temps* polemizuoja su šia McLuhano pozicija pasitelkdamas Platono dialogą „Protagoras“. Šiame dialoge, be kita ko, pasakojamas mitas apie tai, kaip Olimpo dievai kurdami pasaulį įsakė titanui Prometėjui apdalinti visas gyvas būtybes savybėmis, kurių reikia kovoje už būvį. Prometėjas turėjo brolių dvynių Epimetėją, kuris užsimanė tas savybes pats padalinti. Prometėjas nusileido brolio prašymui ir leido jam užbaigti pasaulio kūrimo procesą. Epimetėjas ėmė dalinti savybes: vieniems davė aštrius nagus ir dantis, kitiems – greitas kojas ar sparnus, dar kitiems – storą odą ar šiltą kailį ir t. t. Išdalijęs visas savybes, Epimetėjas susigriebė, kad nieko nebeliko žmogui. Prometėjui, gelbstinčiam padėtį, neliko nieko kita, kaip tik pavogti „išmintingąjį Hefaisto ir Atėnės meną sykiu su ugnimi“. Šitokiu būdu žmogus ne tik tapo pajėgus išlikti kovoje už būvį, bet apskritai įgijo savąjį žmogiškumą. Šitai interpretuojant Prometėjo ir Epimetėjo mitą, išeina, kad ne medijos yra žmogaus tęsiniai, bet atvirkščiai – žmogus „pratęsia“ medijas. Vadinasi, žmogus yra medijų „produktas“, nes jame pačiame nėra jokių apriorinių savybių.

Vidauskytė, L. Sodeika, T. Medijų filosofija. Vizualinis raštingumas ir sakytinis žodis. 2014 m.

1. Kokiems reiškiniams priskiriamos instrumentinės medijos? Komunikacinės? Entelechinės?
2. Kodėl sunku griežtai suskirstyti medijas į aiškias kategorijas, sritis?
3. Kuo naudingas graikų mitas apie pasaulio sukūrimą paaiškinant medijų apibrėžimą?
4. Kaip suprantate išsireikimą „žmogus pratęsia medijas“?
5. McLuhanas turi garsią frazę „tarpininkas yra pranešimas“. Pabandyk paaiškinti, kaip forma, per kurią medija yra perduodama, gali formuoti pačią mediją?
6. „Tai, ką mes vadiname „mechanizacija“, tai tėra gamtos, mūsų pačių prigimties pavertimas išplėstinėmis ir specializuotomis formomis“ – Maršalas McLuhanas. Ar pritariate šiai minčiai? Kodėl?

VII-VIII pamokos

Pasirinkite citatą ir ja remiantis parašykite filosofinę esė.

„Tarpininkas yra pranešimas“ Marshall McLuhan.

„Mes gyvename pasaulyje, kuriame kuo daugiau informacijos, tuo mažiau prasmės“ Jean Baudrillard

„Medijos nustato mūsų padėtį.“ Friedrich Kittler

„Menas mechaninės reprodukcijos amžiuje praranda savo aurą“ Walter Benjamin

Parengė Justas Dalinkevičius